

TÉZISEK

Staller Tamás

A zsidó filozófia történeti vázlata c. habilitációs értekezéséhez

A zsidó filozófia története leválaszthatatlan az egyetemes filozófia történetéről. Voltaképpen, nincs is külön zsidó filozófia, hiszen egy nemzeti filozófiatörténet minden bizonnyal *contradictio in adjecto*. Jóllehet, majd a modern nemzetállamok színrelépésével, visszamenőleg konstruálódnak nemzeti filozófiatörténetek. A három archetípus a nagy filozófiai nemzeteknek titulált: angol, francia, és német. (Az angolok Francis Bacontól hátrafelé és előre felé számítják az egyetemes filozófia történetét. A franciák ugyanígy tesznek, de itt az origó René Descartes alias Cartesius. A németek számára Immanuel Kant képviseli az egyetemes filozófiatörténet meritumát.)

Mégis, az antik Görögországban megszületett filozófia egy igen sajátos kulturális és szociális miliőben támadt fel, és ráadásul korántsem valamiféle előzmény nélkül.

A két „amphiktüonia” – jelenség, amelyek a Siloah-i és a Delphoi-i szentélyek körül létesített törzsszövetségek voltak, egyaránt fundamentális fordulatot hoznak, mind a zsidók, mind pedig a görögök további történetében. Azaz: a zsidó nép és az ógörögök története ezekkel az időpontokkal veszi a kezdetét.

Az úgynevezett Lineáris B írás megjelenése nagy valószínűséggel kiválthatta, de legalábbis döntően hozzájárulhatott ahhoz, hogy előbb a zsidóknál, majd a helléneknél a betűírás és nem hieroglif-írás alapuló egyistenhitű és emberközpontú világszemlélet teret nyerjen.

A több mint háromezer éves zsidó írásbeliség legnagyobb alkotása a Szentírás a második századra (i.e.) már apokrif kontextust ölt és görögre fordítható. A történelem első monoteista műve az egyetemes etika első racionális konstrukciója és egy népi közösség történetének transzcendens és egyetemes erkölcsi rangra emelt irodalmi megjelenítése.

Az ókori attikai. poliszdemokrácia és intellektuális alkotása a filozófia az emberiség első egységessé vált multikulturális világában keletkezett. Ez a sociétas az ókori keleti birodalmak és az Eurázsia északnyugati részein lévő őstársadalmi entitások felbomlásából eredeztethető népvándorlások eredménye volt, és az egymástól relatíve távollévő fejlődéseket reprezentáló társadalmak optimális feltételeket teremtő találkozásából érthető meg.

A görög filozófia auktorai az individuális szabadság erkölcsi géniuszai voltak, akik műveikkel egyszer és mindenkorra megvívták az individuum intellektuális szabadságharcát, az őt a történelem minden pillanatában fenyegető morális és egyben intellektuális Gonosszal szemben.

A raciónak ez a történelmi és erkölcsi trónra emelése ugyanakkor mindenfajta mitologikus, irracionális, politeista, valamint a bálványimádó hitek és ősvallások szellemi (és nemcsak szellemi) detronizálását jelentette, s általa kimondódott az emberért való világ lehetősége és szükségessége, mind a zsidók vallásában, mind pedig az ógörögök filozófiájában.

A zsidó filozófia története akkor kezdődik, amikor – Alexandriai Philonnal – megszületik az első zsidó, akinek görög műveltsége van, jártas a görög filozófiában, és képes a zsidó nép (az

akkor már a diaszpórában élő közösségek) partikuláris gondolati problémáit univerzális szinten, tehát a filozófia nyelvén megjeleníteni.

Mindazonáltal, a Biblia és a Talmud, a zsidók vallási és kulturális megjelenésének irodalmi foglalatái a zsidó gondolkodásnak is, bár nem görög értelemben vett, összefoglalása.

A történelemben a néplélek és kultúra összekapcsolódásának sajátos koncepcióját jelentené, ha a görög és a zsidó világfelfogások megdöbbentő hasonlóságát, ugyanakkor megjelenésbeli különbségeit azzal magyaráznánk, hogy a készülődő Európát bevezető két kultúra, a spiritualitás illetve az intellektus körében fejlődött volna egy rendkívüli érettségi állapotig. Mindenesetre, utólag sincs egyértelmű válasz arra, hogy ez a két gondolkodás miért fejlődik sokáig egymástól izoláltan, és miért csak jóval később, az európai kereszténységben találkozik össze.

A Második Templom lerombolását (i.sz.70.) követően, a zsidó nép szétszóródik a nemsokára önmagát Európának nevező kontinensen. Ezzel megkezdődik a zsidó népnek egy máig különös és különleges története, amelyben a Tóra-t őrző zsidó közösségek az egyistenhit erkölcsének filozófiai letéteményesei, egyúttal. A zsidó vallásnak ugyanis nincs autochton teológiája.

A karaiták és a rabbaniták a zsidó filozófia történetének két vetélkedő csoportosulása a középkorban, akik a Törvény illetve a rabbinikus tanítások és a Talmud filozófiai magyarázatait adják.

Az európai középkor zsidó filozófiájának csúcsa: Moses ben Maimon. Az ő filozófiája ihlette a keresztény filozófia történetének óriását: Aquinói Szent Tamást. Maimonidésszel elkezdődik az a tendencia, ami zsidó filozófia egyfajta problematica permutatio-ját jelentette. A zsidó filozófust már nem csak a kifejezetten vallási problémák filozófiai felfejtése érdekli. Ugyanakkor, a zsidó filozófiának Maimonidészben sikerül összehoznia a vallást a filozófiával. Kiderül, hogy a zsidó filozófus csaknem ugyanazokon a kérdéseken töpreng, mint keresztény testvére.

A koraújkori Baruch Spinoza egy újabb változást hoz létre: a zsidó filozófus már úgy érdeklődik univerzális emberi és természettudományi kérdések iránt, hogy a zsidó intellektuális és vallási tradíciókat büszkén felvállalja és beépíti filozófiájába. (Spinoza esete éppen ezt mutatja. Az amszterdami zsidó rabbinátus azért exkommunikálja a gondolkodót, mert az már kilépett a szigorúan vett vallás keretei közül.)

A Felvilágosodásnak egyszerre volt német és zsidó filozófusa: Moses Mendelssohn, akivel a német zsidó kultúra és művelődés, valamint a közép-kelet-európai askenázi zsidó vallástanítás és tanházak világába érkeztünk.

Breslau, Pozsony, Frankfurt, Berlin, és Budapest: az európai modernitás askenázi / konzervatív / liberális rabbiképzésének fontosabb színhelyei.

A pesti Rabbiképző 1877-ben kezdődő története nem kizárólag a zsidó vallás és filozófia priváttörténete, hanem a magyar és az európai vallási felsőoktatásé is egyben.

A huszadik században a zsidó filozófusok többé már nem vallásfilozófusok. Ez az a század, amely a legsúlyosabb és leginkább örök kérdéseket veti föl a filozófusnak, ha zsidó. A zsidó vallásfilozófiát a rabbiképzőkben folytatják tovább.